

С. І. Поляков

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ БАЗЕЛЬСЬКОГО З'ЇЗДУ ЗАКОРДОННИХ ГРУП СПРИЯННЯ РСДРП 1908 р.

Висвітлено маловивчену сторінку історії російської соціал-демократичної еміграції – Базельський з'їзд груп сприяння РСДРП, рішення якого формально закріпили організаційне виокремлення більшовиків та меншовиків в еміграції. Особливу увагу приділено компетенційній колізії ЗЦБ, конфлікту між ЗЦБ та ЗБЦК РСДРП.

Ключові слова: групи сприяння РСДРП, з'їзди та конференції РСДРП, Закордонне центральне бюро, Закордонне бюро ЦК РСДРП, Центральне бюро закордонних груп, Закордонна організація РСДРП.

Освещена малоизученная страница истории российской социал-демократической эмиграции – Базельский съезд групп содействия РСДРП, решения которого формально закрепили организационное обособление большевиков и меньшевиков в эмиграции. Особое внимание уделено компетенционной коллизии ЗЦБ, конфликту между ЗЦБ и ЗБЦК РСДРП.

Ключевые слова: группы содействия РСДРП, съезды и конференции РСДРП, Заграничное центральное бюро, Заграничное бюро ЦК РСДРП, Центральное бюро заграничных групп, Заграничная организация РСДРП.

The article elucidates rather insufficiently studied page of the history of social-democrat emigration – the Basel congress of the RSDPR facilitation groups, the decisions of which formally fixed organizational isolation Bolsheviks and Mensheviks in emigration. A special attention has been paid to competent collision of SZB, the conflict between SZB and SBZK of the RSDRP.

Key words: RSDRP facilitation groups, congresses and conferences of the RSDRP, foreign central bureau, Foreign bureau of the ZK RSDPR, Central bureau of foreign groups, Foreign organization of the RSDRP.

У грудні 1908 р. меншовики провели у Базелі з'їзд груп сприяння РСДРП, який віддзеркалив жорстку міжфракційну боротьбу в середовищі соціал-демократичної еміграції після поразки першої російської революції. З'їзд, обговоривши стан партійної діяльності за кордоном, ухвалив низку важливих резолюцій, обрав Центральне бюро закордонних груп (ЦБЗГ). У періодичних та неперіодичних виданнях меншовики активно роз'яснювали рішення з'їзду. На них вони спиралися

у своїй практичній роботі [25]. До Віденської конференції 1912 р. керівництво ЦБЗГ підготувало розгорнутий звіт [8, с. 903–912].

У Парижі в 1909 р. під грифом «тільки для членів партії» були видані протоколи з'їзду. Проте, на нашу думку, вони мало цікавили більшовиків-ленінців. В. І. Ленін, який протягом паризької еміграції 1908–1912 рр. написав десятки статей, жодного разу не посилався на резолюції Базельського з'їзду або його матеріали в цілому [3, с. 444–669; 4, с. 1–8]. Лише у травні 1910 р., тобто через півтора року після з'їзду, він, аналізуючи внутрішньопартійні відносини в контексті невдалої спроби фракцій об'єднатися на січневому 1910 р. пленумі ЦК, обмежився лише загальною оцінкою Базельського з'їзду як фракційного з'їзду меншовиків-ліквідаторів [10, с. 233]. Саме ця оцінка і визначила долю Базельського з'їзду в радянській історіографії РСДРП, закріпивши за ним статус «фігури замовчування».

Меншовизм піддавався нищівній критиці В. І. Леніна від моменту його появи в РСДРП. На думку С. В. Тютюкіна, В. І. Ленін став своєрідним «літописцем меншовизму». У своїй публіцистиці він фіксував кожний хоча б якийсь значний крок меншовицької фракції або її лідерів, волів знати якомога більше про своїх опонентів, про їх сильні і слабкі позиції, бо був упевнений, що глибоке знання супротивника – запорука, неодмінна умова успішної боротьби проти нього. С. В. Тютюкін вважає, що твори Леніна – це дійсно неоціненне, але ж украй необ'єктивне джерело з історії меншовизму, бо лідер більшовиків завжди всіляко підкреслював, свідомо роздмухував меншовицький «негатив» [21, с. 5]. Меншовицькі лідери також чинили щось подібне, бо суворими були «закони» міжпартійної або міжфракційної боротьби, які просто ламали одних, інших загартовували ще більше.

Безумовно, С. В. Тютюкін мав рацію, коли стверджував, що ленінські погляди на меншовизм та меншовиків поділялися багатьма відомими на той час більшовицькими публіцистами, які коментували або в чомусь доповнювали настанови свого лідера. Усі вони разом працювали у жанрі політичної публіцистики, створюючи первісні ескізи майбутньої більш фундаментальної й наукової історії свого часу. Недоліки цих ескізів були цілком очевидними: обмеженість джерельної бази, похапливість висновків, політична актуалізація і загостреність, неприхована тенденційність тощо [21, с. 6].

У 60–80 рр. ХХ ст. широко розгорнулося дослідження більшовицької еміграції 1907–1914 рр. У монографіях, дисертаціях, навчальних посібниках А. П. Якушиної [26; 27], А. М. Черненка [22; 23], М. В. Єршкова [6], Р. Ю. Каганової [7], М. Г. Михальова [14], М. Д. Некоза [15; 23], С. І. Полякова [23] та інших основним предметом дослідження була боротьба більшовиків проти меншовиків у загальнопартійних установах, закордонних центрах та групах спри-

яння. Безумовно, накопичений досвід мав і має значення. У науковий обіг було введено нові комплекси історичних та історіографічних джерел. Збір, систематизація, узагальнення оригінального фактичного матеріалу навіть в рамках ленінських оцінок дало чималі позитивні результати для поступового розширення тематики досліджень. Тепер же з'явилася нова проблематика наукових розробок, сформувалися нові підходи у висвітленні діяльності більшовиків та меншовиків в еміграції, проте завдяки досягнутому рівню вивчення «внутрішньої» історії більшовицької фракції історичні сюжети самі по собі, як такі, вже не є новими. Повертаючись до Базельського з'їзду, констатуємо, що і нині в документальних публікаціях та численних працях з історії меншовизму про цей з'їзд майже не згадують.

На чергу денну з'їзду, який відбувся 1–5 грудня 1908 р., було винесено такі питання: звіт Організаційної комісії зі скликання з'їзду, діяльність ЗЦБ, емігрантське питання, практичні питання закордонного життя, об'єднання з національними соціал-демократичними організаціями, конфлікт груп сприяння із Закордонним бюро Центрального Комітету (ЗБЦК) РСДРП, статут Закордонної організації, обрання Центрального бюро закордонних груп (ЦБЗГ). У цій статті автор висвітлює лише одну проблему: суть, причини виникнення, етапи розвитку компетенційної колізії у статусі ЗЦБ як партійного органу.

За традицією з'їзд відкрив старійшина російської соціал-демократії Л. Г. Дейч, який представляв Віденську групу сприяння РСДРП. Всього прибуло 25 делегатів від 24 груп сприяння, 2 члени Закордонного центрального бюро (ЗЦБ), 2 члени Швейцарського обласного бюро, 3 запрошених гостя. Представники 24 груп мали 31 ухвальний голос, причому один делегат мав три голоси, чотири делегати – по два, решта – по одному голосу. Неоднаковий модус представництва (один делегат – один голос) пояснювався надзвичайними умовами підготовки з'їзду та скрутним фінансовим станом груп. Із 32 присутніх за соціальною та професійною ознакою: студенти та колишні студенти – 12 осіб, журналісти – 8, представники інших ліберальних професій – 2, робітники – 3 особи. Інші 7 осіб або не мали на момент з'їзду певних занять, або вчасно не подали відомостей про себе [16, с. 7]. Але ж у будь-якому разі бачимо домінування партійних інтелігентів і незначну кількість робітників.

Об'єктивний стан речей свідчив про те, наскільки далекими були меншовики від свого партійного ідеалу. Ще в роки першої російської революції лідери меншовизму наполягали на тому, що головним завданням РСДРП є не захоплення влади, а систематична підготовка пролетаріату як класу до виконання своєї історичної місії борця за народну демократію та соціальне визволення. Не підміна пролетаріату професійними революціонерами-інтелігентами, а просвітницька

діяльність у середовищі робітничого класу, розвиток його соціальної та політичної активності має стати основним пріоритетом російської соціал-демократії. Певний оптимізм та сподівання на сприятливі перспективи роботи в середовищі трудової, робітничої еміграції підживлювався результатами проведеного ЗЦБ опитування груп сприяння. У 15 містах Західної Європи (за винятком Парижа, Лондона, Женеви та Відня) проживали 524 робітники із 691 політичного емігранта. Майже 2/3 з них належали до РСДРП [16, с. 27–28].

На самому ж з'їзді неприйнятна з точки зору меншовицької концепції гегемонія партійних інтелігентів компенсувалася багатющим досвідом делегатів. Загальний стаж революційної діяльності обчислювався 264 роками (8,8 років на кожного делегата). У цілому делегати з'їзду побували: у тюрмах – 65 разів (по 2,17 рази на кожного делегата), 38 років 2 місяці 20 днів (по 1 року 3 місяці 9 днів на кожного делегата); у засланні – 19 разів (по 0,63 рази на кожного делегата), 25 років 6 місяців 21 день (по 10 місяців 7 днів на кожного делегата); здійснили втечу із тюрми та заслання 24 рази [16, с. 7].

Багатогранна діяльність ЗЦБ, груп сприяння в 1906–1908 рр. неодноразово висвітлювалась у дослідженнях попередніх років [23, с. 5–32; 26, с. 36–50]. У науковий обіг було введено не тільки протоколи Базельського з'їзду, а й більш широке коло неопублікованих нелегальних видань РСДРП, які складають фонд архівного зберігання Державної суспільно-політичної бібліотеки Російської Федерації. З одного боку, ЗЦБ – це «колоніальний» центр груп сприяння, з другого, – це закордонна агентура ЦК. «Колоніальні» центри попередніх років було ліквідовано. До IV з'їзду РСДРП функції загального керівника груп сприяння виконувала Берлінська група, яка на підставі повноважень, отриманих від інших груп та ЦК, створила ЗЦБ. Функції агентури ЦК бюро почало виконувати пізніше. До складу ЗЦБ у різні часи спільно входили більшовики та меншовики: Г. О. Алексинський, А. І. Балабанова, В. А. Бухгольц, В. В. Воровський, Г. І. Гедрін, З. Гуревич, Я. А. Житомирський, В. М. Загорський, Б. М. Кнунянц, М. Ф. Назар'єв, С. Павлов, В. Платонов, В. Светлов, В. К. Сержников, Д. Тесін, Г. В. Чичерін. Після перемищення наприкінці 1907 – на початку 1908 р. за кордон фракційних центрів взаємини між ними значно ускладнилися. Хоча і перші, і другі теоретично визнавали необхідність гармонійного співвідношення у партійній роботі принципів централізму і демократії, на практиці ж домовитися про оптимальні пропорції між централізмом та демократією вони не могли, тому що домінував фракційний інтерес – кадрове та фінансове забезпечення організаційного панування своєї фракції в партії. На IV з'їзді РСДРП представник меншовиків В. М. Крохмаль заявив: «Принцип демократичного централізму тепер визнається усіма» [24, с. 461]. На

Базельському з'їзді також пролунала думка: «Ми повинні заявити, що нашим принципом є демократичний централізм» [16, с. 56]. Тому немає підстав ототожнювати одну фракцію лише з демократією, другу – з централізмом.

В організаційних статутах РСДРП зазвичай не встановлювалися конкретні норми, спрямовані на реалізацію цього принципу, або ж застосовувалися загальні формули щодо автономії місцевих партійних організацій. Вважалося, що на місцях краще знають ситуацію і знайдуть правильне рішення. Проте фракції у власних інтересах часто густо маніпулювали тими чи іншими статутними нормами. Після V з'їзду РСДРП більшовики мали у своїх руках ЦК, значну кількість організацій на території Росії, а меншовицька партійна інтелігенція закріпила за собою нову базу – закордонні групи сприяння. Для більшовиків рішення про необхідність відрахування групами сприяння 85–90 % чистого прибутку було логічним і зрозумілим, бо таку норму без будь-якої протидії вони створили ще у 1905 р. Меншовики ж, звичайно, не хотіли передати кошти більшовицькому ЦК, однозначно оцінивши таке рішення як порушення автономії груп.

Об'єктивну, достатньо самокритичну оцінку роботи ЗЦБ дав на з'їзді М. Ф. Назар'єв [16, с. 13–17]. Говорячи про недоліки, він однозначно пов'язував їх з компетенційною колізією – суміщенням функцій агентури ЦК та центру груп, кожна з яких є окремим напрямом в ієрархічній структурі партійної роботи в еміграції. Тому такий стан речей викликав жваве обговорення доповіді М. Ф. Назар'єва, причому чітко визначилися як прибічники, що підтримували звіт ЗЦБ, так і противники, які пропонували визнати діяльність ЗЦБ незадовільною. Г. В. Чичерін підкреслював, що від самого початку суміщення функцій вважалося ненормальним, але спроби організації двох самостійних партійних установ не вдалися через об'єктивні причини. У результаті перемовин з ЦК при ЗЦБ був утворений особливий секретаріат з агентури, який за браком коштів проіснував лише до кінця 1907 р. За умов відсутності особливої агентури ЦК члени ЗЦБ, на думку Чичеріна, не могли відмовлятися від виконання доручень ЦК [16, с. 19]. Його підтримав З. Гуревич: «Коли необхідно виконувати доручення, що мають загальнопартійний характер, само собою зрозуміло, що виконання цих доручень повинно перебувати на першому плані, а місцеві інтереси груп мають відступити на друге місце» [16, с. 23].

Чимала кількість делегатів, що показало подальше голосування, оцінювали ЗЦБ з точки зору його діяльності як виборного центру груп сприяння. Ця група делегатів уважала, що оскільки провідним завданням ЗЦБ було, перш за все, обслуговування груп сприяння, то з цим завданням воно не впоралося [16, с. 18]. Хоча заради справед-

ливості слід підкреслити, що доповідь М. Ф. Назарьєва на 75 % була присвячена діяльності ЗЦБ як центру груп. На нашу думку, головною причиною гострої критики стало поширення впливу ідей ліквідаторства серед емігрантів. У серпні 1908 р. на пленумі ЦК РСДРП меншовики запропонували реорганізувати ЦК, перетворити його на «Інформаційне бюро» без права втручання в автономію місцевих організацій [2, с. 64]. Не випадково, що на з'їзді лунала критика «старих позицій» ЗЦБ як агентури ЦК, але вже з точки зору «нових» підходів. Так, наприклад, представник груп сприяння Давосу та Женеві Михайлов визнавав, що дійсно складно об'єднувати функції агентури ЦК і центру груп; страждають дві функції, але у ЗЦБ не обидві функції страждали в однаковій мірі. Більш за все страждала функція обслуговування груп. Далі він говорив: «Відбувалося це тому, що ЗЦБ більше звертало уваги на агентуру ЦК та вважало це своїм головним завданням. Таке ставлення до справи можна було б вважати хоча б у деякій мірі правильним, якби ЗЦБ не вважало себе виборним органом груп та їх представником. А якщо так, то основну увагу ЗЦБ мали заповнити питання безпосередньої роботи груп, але не агентури ЦК. Проте цього не сталося. Чому? Виникнувши в інший період життя закордонних груп, у такий період, коли робота груп була дуже слабкою, воно продовжувало свою діяльність в інший період, коли у груп виникли нові завдання. На вирішення цих завдань старе ЗЦБ не було налаштоване; воно переймалося старими навичками роботи, не пристосованими до нових умов» [16, с. 19–20]. Урешті-решт делегати з'їзду висловили довіру ЗЦБ, затвердили звіт про його діяльність як центрального органу закордонної організації («за» – 18, «проти» – 10, «утрималися» – 4) [16, с. 25, 73].

Делегати ухилилися від оцінки діяльності ЗЦБ як агентури ЦК. Натомість свою основну увагу вони приділили проблемам боротьби проти ЗБЦК РСДРП, називаючи її просто конфліктом. Доповідачами виступили Валерій та Олександров. Останній не надав тексту доповіді, тому зберігся лише її стислий виклад у записках Г. В. Чичеріна. З'їзд прийняв резолюцію «З приводу конфлікту» [16, с. 61–64, 73–74]. Компетенційна колізія у статусі ЗЦБ почала виявляти себе восени 1907 р. На початку 1908 р. протистояння між фракціями ще більше загострилося. За кордон було переміщено керівні центри, друковані органи більшовиків та меншовиків. Відновлення закордонної операційної бази РСДРП вимагало від усіх ланок партійної ієрархії, перш за все закордонної частини партії, акумуляції фінансових коштів в одних руках та централізованого, цілеспрямованого їх використання. Це прекрасно усвідомлювали і більшовики, і меншовики. Але у той же час ніхто з них, принаймні на рівні керівництва, не поспішав відмовлятися від фракційного мислення, не намагався зламати традицію,

за якою будь-яка загальнопартійна проблема вирішувалася під кутом зору фракційної боротьби. Тому часто-густо позиція першої або другої фракції обставлялася статутними параграфами та розсохами, іншими різноманітними засобами організаційного фетишизму.

У 1906–1908 рр. групи сприяння дві третини прибутків залишали собі на власні потреби, а одну третину – передавали ЗЦБ, яке у свою чергу 10 % відправляло у ЦК. На Базельському з'їзді Валерій, доповідаючи про конфлікт між ЗЦБ та ЗБЦК, наголошував, що центральним питанням для ЗЦБ було питання про бюджетну автономію груп сприяння як партійних організацій. Він посилався на чинний статут РСДРП, згідно з яким на партійні організації покладался обов'язок відраховувати у касу ЦК 10 % своїх прибутків [16, с. 61]. Крім того, Валерій нагадав про § 13 статуту, прийнятий II з'їздом, про виступ П. А. Красикова при обговоренні партійного статуту на III з'їзді [5, с. 427; 20, с. 303–304]. На його думку, з'їзд повинен констатувати, що закордонні групи РСДРП є партійними організаціями, права та обов'язки яких регулюються організаційним статутом партії. ЦК не має права порушувати бюджетну автономію груп, бо вони є цілком вільними у розпорядженні власним бюджетом. Обов'язки груп щодо ЦК відповідно до § 6 організаційного статуту РСДРП вичерпуються необхідністю перераховувати в ЦК 10 % прибутків [16, с. 63]. Олександров у своїй співповіді не тільки підтримав аргументи колеги, а й наголосив на тому, що навіть тоді, коли мова йде про фінансову підтримку меншовицької редакції «Голосу соціал-демократа», в діях ЗЦБ не можна знайти жодного партійного «криміналу», бо цілком природно, що один партійний орган підтримує інший партійний орган [16, с. 64]. У резолюції «З приводу конфлікту» зафіксовано, що закордонні групи сприяння РСДРП були і залишаються на «законному партійному ґрунті» [16, с. 73]. З'їзд прийняв статут Закордонної організації РСДРП, згідно з яким кожна місцева група як автономна частина закордонної партійної організації має за мету всебічне сприяння РСДРП [16, с. 76]. Обране з'їздом ЦБЗГ за дорученням делегатів підготувало Нормальний статут закордонних груп, в якому більш детально визначило статус груп та їх центрального бюро. Так, наприклад, N-ська група РСДРП, яка ставить основним завданням всебічне сприяння РСДРП, є єдино повноправною місцевою партійною організацією у місті N, автономною у сфері своєї діяльності. Після покриття власних витрат, пов'язаних із діяльністю по наданню сприяння партії, група направляє решту коштів у ЦБЗГ. При цьому група вказує центральному бюро, яку суму складають призначені для ЦК 10 %. Кошти в російські організації направляються завжди через ЦБЗГ [16, с. 77–78].

Упевненість у своїй партійній законності і послідовності, постійні посилення на загальнопартійний статут, переконання у власній правоті відіграло роль інтегруючого, об'єднавчого фактора у протистоянні між ЗЦБ та ЗБЦК. Зрозуміло, чому у Базельському з'їзді взяли участь представники 24 груп сприяння із 31, тобто переважна більшість.

Здавалося, що після з'їзду кількість прихильників меншовиків мала невпинно збільшуватися. Але ще до з'їзду і після нього більшовики Берна, Відня, Давоса, Женеви, Лозанни, Льєжа, Парижа, Цюріха, інших міст Західної Європи, де існували групи сприяння РСДРП, виходили зі складу загальних організацій, створювали «другі», більшовицькі групи [15, с. 115–117; 27, с. 123–124]. Навіть такий «незалежний експерт», як генерал-майор корпусу жандармів, службовець Московського, начальник Таврійського і Київського охоронних відділень, начальник двірської охоронної агентури О. І. Спірідович, якого важко запідозрити в симпатіях до революціонерів, досить чітко усвідомлював різницю між більшовиками-ленінцями та меншовиками-ліквідаторами. Останні, як зазначав О. І. Спірідович, намагалися довести, що ліквідавторство нібито вигадано більшовиками, в той же час пропагували саме ліквідавторство, не називаючи його цим ім'ям [19, с. 196–197].

Дійсно, у § 6 організаційного статуту, прийнятого IV з'їздом, встановлено: «Усі партійні організації повинні підтримувати ЦК коштами у розмірі 10 % усіх прибутків» [24, с. 533]. Ця норма була автоматично перенесена у статут, прийнятий вже V з'їздом [18, с. 618]. Але чомусь не помічали ту обставину, що у статутах РСДРП 1906–1907 рр. на відміну від статутів попередніх років мова йшла лише про російську частину партії. Про закордонну організацію – ані слова. На нашу думку, це пояснюється двома причинами. По-перше, в другій половині 1905 р. закордонна операційна база РСДРП була згорнута, тому що в умовах революції першорядними питаннями стали питання організації партійної роботи безпосередньо в Росії та мобілізації пролетарських мас для боротьби проти самодержавства; напередодні IV з'їзду були розпущені більшовицький Комітет Закордонної організації (КЗО) РСДРП та меншовицька адміністрація Закордонної Ліги російської революційної соціал-демократії. По-друге, делегати партійних з'їздів виявляли схильність до надмірного теоретизування, внаслідок чого завжди бракувало часу для вирішення організаційних та інших практичних питань. Делегат V з'їзду від ЗЦБ А. І. Балабанова у спогадах писала, що виступи вождів тривали годинами, і коли вони починали висвітлювати теоретичні питання, наводити історичні аналогії, то присутній якимось забував, що він перебуває на політичному з'їзді. Це нагадувало зібрання викладачів вищих навчаль-

них закладів або науковий спір, який непомірно затягнувся. Тривалі теоретичні дискусії можна було підпорядкувати питанням практики і тактики, інакше довгочасна полеміка перетворювалася на марнування часу [1, с. 80].

Отже, відсутність в партійних статутах 1906–1907 рр. норм, які б упорядковували діяльність закордонної частини партії, дала підстави меншовикам для ототожнення закордонних груп сприяння з місцевими партійними організаціями. Відомий нам Валерій у своїй доповіді на Базельському з'їзді вибірково використовував документи II та III з'їздів РСДРП лише у тих їх частинах, коли йому було необхідно обґрунтувати право груп сприяння на таку ж автономію, яку мають російські комітети.

Статут РСДРП, прийнятий II з'їздом, заклав доленосний для організаційного будівництва закордонної операційної бази принцип: «Закордонна Ліга російської революційної соціал-демократії як єдина закордонна організація РСДРП має за мету пропаганду та агітацію за кордоном, а також сприяння російському руху. Ліга має усі права комітетів за винятком того, що підтримку російському руху вона здійснює не інакше, як через посередництво осіб та груп, особливо призначених Центральним Комітетом» [5, с. 427]. Серед найважливіших завдань Ліги, її адміністрації щодо підтримки російського руху – збір коштів за кордоном [17, с. 127, 129].

Наступними кроками у розвитку більшовицької концепції були рішення Установчого з'їзду закордонних більшовицьких груп у березні 1905 р., який створив Закордонну організацію, та III з'їзду РСДРП. При обговоренні партійного статуту на III з'їзді Л. Б. Красін запропонував чітко визначити процент комітетських внесків, бо ЦК повинен точно знати обсяг своїх постійних прибутків, а М. М. Лядов акцентував увагу на тому, що із усіх комітетів необхідно виокремити КЗО, який може відраховувати 90 % прибутків. У статуті партії, прийнятому з'їздом, делегати встановили, що усі постанови ЦК мають бути обов'язковими для усіх партійних комітетів, які до того ж повинні віддавати у центральну касу 20 % усіх своїх прибутків, крім КЗО, який повинен віддавати 90 %. З'їзд також прийняв резолюцію «Про статут Закордонної організації» [20, с. 296, 461, 464].

Відомо, що одночасно з III з'їздом меншовики проводили у Женеві першу загальноросійську конференцію партійних працівників. Обговорювалися такі ж самі питання, що й на III з'їзді, у тому числі питання організаційного статуту. Хоча у конференції брали участь делегати від Закордонної Ліги, самій Лізі не присвятили жодного параграфу у тексті статуту [13, с. 114, 117–118]. Вочевидь, точка зору більшовиків з цього питання взагалі мало цікавила меншовиків або ж вони були надто захоплені перспективами партійної роботи в рево-

люційній Росії. Принаймні, можна помітити крок назад у порівнянні зі статутом, прийнятим II з'їздом.

У червні 1905 р. В. І. Ленін як закордонний представник ЦК затвердив статут Закордонної організації, який чітко встановив: «Місцеві групи партії передають усі свої кошти, за винятком витрат на місцеві потреби, у КЗО, їх витрати підлягають контролю з боку КЗО. Цей останній передає усі суми, що надходять до його каси, за винятком власних витрат, у ЦК партії. Витрати КЗО підлягають контролю з боку ЦК. Із загальної суми чистого прибутку ЗО як цілого КЗО передає у ЦК відповідно до статуту партії 90 %» [11, с. 117]. Звернімо увагу на те, що вищеназвані норми поширювалися на «чистий прибуток», а не на прибутки взагалі, інакше б, зрозуміло, КЗО не мав можливості виконувати свої статутні повноваження. Таким чином, навряд чи є підстави звинувачувати більшовиків у порушенні бюджетної автономії або ігноруванні інтересів закордонних груп сприяння як партійних організацій. У той же час вони не ототожнюються у фінансових питаннях з російськими комітетами РСДРП.

У серпні 1908 р. відбувся пленум ЦК РСДРП, на якому переважали більшовики та їх прибічники. Справжній вибух у середовищі меншовицької еміграції викликали рішення пленуму щодо організації ЦК (утворення ЗБЦК), ЗЦБ (призначення нового складу ЗЦБ, право veto члена ЦК у складі ЗЦБ, 85–90 % відрахувань груп сприяння у касу ЦК) та інші [9, с. 305–308]. Постанова про організацію ЗЦБ була прийнята більшістю голосів: «за» – 7, «проти» – 3, «утримались» – 2. Одночасно відхиляються пропозиції меншовиків щодо обрання ЗЦБ з'їздом груп сприяння, присутності члена ЦК у ЗЦБ з правом дорадчого голосу та старого складу ЗЦБ [12, с. 26–27].

Повторимо, що у 1908 р. рішення про необхідність відрахування групами сприяння 85–90 % чистого прибутку у касу ЦК було для більшовиків логічним і зрозумілим у контексті ієрархії російської та закордонної частин партії. Меншовики називали це рішення не інакше як порушенням партійного статуту. Але ж, яким чином перебороти конфлікт? Базельський з'їзд доручив новому складу центрального бюро – майбутньому ЦБЗГ – вжити усіх заходів для мирного вирішення спору. Зокрема, нове центральне бюро мало взяти участь у загальноросійській конференції, на якій планувався розгляд питання про відносини закордонних груп сприяння з ЦК РСДРП [16, с. 74].

Таким чином, прийняттям нових статутних документів Базельський з'їзд подолав компетенційну колізію ЗЦБ як виборного органу груп сприяння РСДРП. Права та обов'язки, функції груп і ЦБЗГ у своїй сукупності набули логічного, завершеного характеру. Проте надії на мирне вирішення спору з ЦК РСДРП були примарою, закладе-

ною самими статутними документами. ЦБЗГ фактично зробило замах на компетенцію закордонного представництва ЦК.

Бібліографічні посилання

1. **Балабанова А.** Моя жизнь – борьба: мемуары русской социалистки. 1897–1938 / А. Балабанова. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2007. – 335 с.
2. Большевики: Документы по истории большевизма с 1903 по 1916 г. бывшего Моск. Охранного Отд-ния. – 3-е изд. – М. : Политиздат, 1990. – 335 с.
3. Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. 1870–1924. – М. : Политиздат, 1971. – Т. 2. – 720 с.
4. Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. 1870–1924. – М. : Политиздат, 1972. – Т. 3. – 646 с.
5. Второй съезд РСДРП. Июль–август 1903 года: Протоколы. – М. : Госполитиздат, 1959. – 850 с.
6. **Ершков Н. В.** Деятельность заграничных большевистских групп содействия партии и создание Заграничной организации РСДРП (1908–1911 г.): дис... канд. ист. наук / Н. В. Ершков. – М., 1967. – 281 с.
7. **Каганова Р. Ю.** Ленин во Франции. Декабрь 1908–июнь 1912. Революционер, теоретик, организатор. – 2-е изд.; доп. / Р. Ю. Каганова. – М. : Мысль, 1977. – 380 с.
8. Конференция РСДРП 1912 года : док. и материалы / отв. ред. В. В. Шелохаев. – М. : РОССПЭН, 2008. – 1119 с.
9. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Т. 1. 1898–1917. – 9-е изд.; доп. и испр. – М. : Политиздат, 1983. – 638 с.
10. **Ленин В. И.** Партийное объединение за границей / В. И. Ленин // Полн. собр. соч. – М.: Политиздат, 1973. – Т. 19. – 627 с.
11. Ленинский сборник XVI. – М.; Л., 1931. – 316 с.
12. Ленинский сборник XXV. – М. : Партиздат, 1933. – 363 с.
13. Меньшевики. 1903 – февраль 1917 гг. : док. и материалы / отв. ред. В. В. Шелохаев. – М. : РОССПЭН, 1996. – 408 с.
14. **Михалев В. Г.** Деятельность большевиков в эмиграции. Франция. 1900 – февраль 1917 гг. : дис... канд. ист. наук / В. Г. Михалев. – М., 1975. – 203 с.
15. **Некоз Н. Д.** Связи большевистской эмиграции с партийными организациями России (1903–1917) / Н. Д. Некоз. – К.; Од. : Вища шк., 1987. – 258 с.
16. Протоколы Базельского съезда заграничных групп РСДРП. – Paris : Изд-во ЦБЗГ РСДРП, 1909. – 78 с.
17. Протоколы 2-го очередного съезда Заграничной Лиги русской революционной соц.-демократии / под ред. И. Лесенко, Ф. Дана. – Женева : Изд-во Заграничной Лиги русской революц. социал-демократии, 1903. – 136 с.
18. Пятый (Лондонский) съезд РСДРП. Апрель–май 1907 года: Протоколы. – М. : Госполитиздат, 1963. – 951 с.
19. **Спиридович А. И.** История большевизма в России от возникновения до захвата власти. 1883–1903–1917. С приложением документов и портретов / А. И. Спиридович. – Париж, 1922. – 477 с.
20. Третий съезд РСДРП. Апрель–май 1905 года: Протоколы. – М. : Госполитиздат, 1959. – 782 с.
21. **Тютюкин С. В.** Меньшевизм: Страницы истории / С. В. Тютюкин. – М. : РОССПЭН, 2002. – 560 с.

22. **Черненко А. М.** В. І. Ленін і закордонні більшовицькі організації / А. М. Черненко. – К.: Політвидав України, 1969. – 160 с.

23. **Черненко А. М.** В. И. Ленин и заграничные большевистские организации в годы реакции и нового революционного подъема (1907–1914 гг.) / А. М. Черненко, Н. Д. Некоз, С. И. Поляков. – Д.: ДГУ, 1989. – 84 с.

24. Четвертый (объединительный) съезд РСДРП. Апрель (апрель–май 1906 года): Протоколы. – М.: Госполитиздат, 1959. – 713 с.

25. **Чумак С. Н.** Меньшевики в эмиграции. 1906–1912 гг. (На материалах неперiodической публицистики заграничных учреждений и групп содействия РСДРП) : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.01 «История общественных движений и политических партий» / С. Н. Чумак. – Д., 1992. – 16 с.

26. **Якушина А. П.** Заграничные организации РСДРП 1905–1917 гг. (Большевики в эмиграции) / А. П. Якушина. – М.: Высш. шк., 1967. – 132 с.

27. **Якушина А. П.** Ленин и Заграничная организация РСДРП 1905–1917 / А. П. Якушина. – М.: Мысль, 1972. – 399 с.

Надійшла до редколегії 24.01.2013

УДК : 94 : 329 : 321. 727 (477. 83/. 86) «1914/1917»

О. П. Сарнацький

Запорізький національний технічний університет

ЕТНОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ В РЕПРЕСИВНИХ ДІЯХ ЦАРИЗМУ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЩОДО ДІЯЧІВ І ПРИХИЛЬНИКІВ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ЗАРУЧНИКІВ ІЗ ГАЛИЧИНИ

Висвітлено етнополітичні аспекти в репресивних заходах царизму в роки Першої світової війни стосовно діячів і прихильників українських партій, а також заручників із Галичини.

Ключові слова: Перша світова війна, українські політичні партії, діячі, прихильники, заручники, Галичина, репресивні дії царизму, етнополітичні аспекти.

Освещены этнополитические аспекты в репрессивных действиях царизма в годы Первой мировой войны по отношению к деятелям и сторонникам украинских партий, а также заложникам из Западной Украины.

Ключевые слова: Первая мировая война, украинские политические партии, деятели, сторонники, заложники, Галиция, репрессивные действия царизма, этнополитические аспекты.

The ethno-political aspects of tsarist repressive actions towards the representatives and supporters of the Ukrainian political parties as well as